

NEPOZNATO O POZNATOME: MONOGRAFIJA O ŠIMI STARČEVIĆU

Diana Stolac, Vesna Grahovac-Pražić
ŠIME STARČEVIĆ – OD RIČI DO RIČOSLOVJA

Gospić; Državni arhiv u Gospiću, 2015.

Monografija *Šime Starčević – od riči do Ričoslovja* rezultat je višegodišnjih jezikoslovnih promišljanja dviju hrvatskih kroatistica, redovite profesorice u trajnom zvanju riječkoga sveučilišta dr. sc. Diane Stolac i docentice zadarskoga sveučilišta dr. sc. Vesne Grahovac-Pražić. Šime Starčević bio je jezikoslovac i pisac vjerskih tekstova, što je naglašeno u podnaslovu knjige: *Od riči do Ričoslovja*. Naime, *Ričoslovje* je gramatika u nastavcima koju je Starčević objavljivao od rujna 1849. do srpnja 1850. godine u *Glasniku dalmatinskom* te se drži krunom njegova jezikoslovnoga rada. S druge pak strane, *Rič* predstavlja *Riječ Božju* i *Riječ ljudsku*, izraz Božjega bića i izraz ljudskoga bića, što u *Proslovu* pojašnjava msgr. Mile Bogović, biskup gospićko-senjski.

Ova se vrijedna monografija sastoji od *Proslova*, *Predgovora*, *Uvoda*, 9 tematskih poglavlja, *Zaključka*, *Literature*, sažetka na hrvatskom, njemačkom, francuskom i talijanskom jeziku, *Uredničke napomene* te bilješke o autoricama.

Šime Starčević svojim je životom vezan uz Liku i podvelebitski kraj zbog čega autorice u *Uvodu* podsjećaju na ključne geografske, povijesne, kulturne i jezične činjenice o ličkome kraju.

Život i djelo Šime Starčevića naslov je prvoga poglavlja u kojemu autorice život i

rad Šime Starčevića prikazuju kroz društveno-politički i kulturno-povijesni kontekst Like 19. stoljeća. Naglasak je na njegovoj iznimnoj obrazovanosti, snažnoj volji, ljubavi prema materinskom jeziku te neumornoj želji da podučiti i pomogne hrvatskom puku. Tu valja istaknuti poznanstvo s maršalom Marmontom, generalnim upraviteljem Ilirskih pokrajina, pod čijom je upravom Lika bila od 1809. do 1813. godine. Zavidljen Starčevićevom inteligencijom i njegovim dobrim poznavanjem francuskoga jezika, Marmont biva mecenom dvjema Starčevićevim gramatikama: *Novoj ricsoslovici ilirskoj* (Trst, 1812) te *Novoj ricsoslovici ilirskoj-franceskoj* (Trst, 1812). Osim navedenih gramatika, Šime Starčević autor je brojnih tiskanih i rukopisnih nabožnih i jezikoslovnih tekstova, čiji popis autorice donose na kraju prvoga poglavlja.

U drugom poglavlju autorice Starčević jezikoslovni rad promatraju u odnosu na povijest hrvatske gramatikologije te zaključuju da za razliku od većine gramatika starijega hrvatskog jezikoslovlja koje možemo smatrati školskim gramatikama, Starčevićeve su gramatike iz 1812. bile namijenjene *krajiškoj vojničkoj mladosti*. Uz to, *Nova ricsoslovica ilirska* prva je gramatika na hrvatskom jeziku u kojoj je ustrojstvo hrvatskoga jezika opisano bez kontra-

stivnoga opisa ustrojstva nekoga drugog jezika, a *Nova ricsoslovica iliricsko-franceska* prva je gramatika francuskoga jezika na hrvatskom jeziku. Zbog njihove iznimne važnosti za hrvatsku gramatologiju, autorice im posvećuju posebna poglavlja.

Nova ricsoslovica iliricsko-franceska prerađena je opsežne francuske gramatike njemačkoga svećenika D. J. Mozina objavljene na njemačkom jeziku početkom 19. stoljeća. Starčević je građu podijelio u 12 poglavlja koja je moguće podijeliti u četiri značenjske cjeline: fonetika, fonologija i grafija (1 poglavlje); morfologija (9 poglavlja); sintaksa (1 poglavlje); sintaktičke, leksikološke i pravopisne napomene, akcentatska i interpunkcijska pojašnjenja (1 poglavlje). Na kraju su gramatike dodana dva poglavlja – razgovori i rječnik. Ovakva je raspodjela u skladu s onodobnim poimanjem gramatike, koja se gotovo može izjednačiti s morfologijom. Budući da je gramatika namijenjena čitateljima koji poznaju hrvatski jezik, autor u artikulacijsko-akustičnim vrijednostima pojedinih glasova polazi od hrvatskoga jezika. U morfološkom dijelu gramatike Starčević posebnu pažnju posvećuje onim kategorijama koje su dijelom francuskoga, ali ne i hrvatskoga jezika, npr. član te onim kategorijama u kojima je najveća različitost između morfologije hrvatskoga i francuskoga jezika, npr. morfologija zamjenica, morfologija brojeva, valentnost pojedinih glagola i sl. Time se pokazuje kao dobar didaktičar svjestan da bi njegovi učenici pod utjecajem hrvatske gramatike mogli griješiti u francuskom jeziku. Dodajmo tome i podatak da su svakom poglavlju pridodani zadatci za vježbu, pa čitatelj može provjeriti svoje znanje. Kao i njegovi prethodnici, Starčević najviše pažnje posvećuje glagoli-

ma (gotovo 100 stranica). U jedanaestom, sintaktičkom poglavlju autor govori o redu riječi u rečenici. Gramatika završava dodatkom u koji autor uključuje primjere razgovora i dvojezičnim francusko-hrvatskim rječnikom, kojima se „još jednom potvrđuju autorova prosvjetiteljska polazišta i funkcija gramatike ne samo kao normativnoga priručnika nego i udžbenika” (str. 63).

Iste je godine u Trstu Starčević objavio *Novu ricsoslovicu iliricsku*. Gramatika je od 2002. godine dostupna u pretisku, uz izvrsnu i vrlo detaljnu analizu Branke Tafre. Zbog navedene se analize, kao i zbog detaljno analiziranih Starčevićevih naglasnih i slovopisnih prinosa u suvremenoj jezikoslovnoj literaturi autorice usmjeravaju „na mjesto Starčevićeve gramatike u povijesti hrvatske gramatikologije, uz prikaze samo nekih primjera njegovog gramatičkoga opisa” (str. 66). Pritom detaljno raščlanjuju Starčevićev predgovor gramatici te ga dovedu u vezu s predgovorima brojnih hrvatskih gramatičara i pisaca 18. stoljeća. Također, drže da je riječ o značajnom programskom tekstu hrvatskoga jezikoslovlja jer „u njemu nalazimo gotovo sve elemente Starčevićeva normativnog programa” (str. 70).

Gramatika opisuje štokavski hrvatski ikavski književni jezik temeljen na osnovici ličkih štokavskih ikavskih govora. Građa je podijeljena slično kao u hrvatsko-francuskoj gramatici: fonetika, fonologija i grafija; morfologija; sintaksa. Na kraju je gramatike dodano poglavlje *Od poslanicah* (obrasci najčešćih oblika pismenoga obraćanja). Starčević je bio svjestan razlike u slovopisnim rješenjima diljem naših prostora pa Hrvate uspoređuje sa srednjoeuropskim i zapadnoeuropskim narodima

koji su prilagođavali latiničnu grafiju svojim fonološkim sustavima. Takvo se poimanje razlikuje od iliraca koji će hrvatski jezik vidjeti u okruženju zapadnoslavenskih jezika. Starčević svojom gramatikom prvi u hrvatskom jeziku utvrđuje četveroakcenatski sustav. Ipak, autorice napominju da se u dijelu suvremene akcentološke literature Starčević nažalost ne spominje pa se tako i u značajnom djelu *Velike hrvatske gramatike* naslovljenom *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku* (2007) S. Vukušića, I. Zoričića i M. Grasseli-Vukušić prvi opis štokavskoga četveroakcenatskog sustava posve neopravdano vezuje uz Vuka Stefanovića Karadžića.

U poglavlju *Ričoslovje* autorice govore o Starčevićevoj gramatici u nastavcima koju je kao knjižno izdanje priredio Ante Selak 2009. godine. Pritom je naglasak na razlikama u gramatičkom opisu između *Ričoslovja* i ranije objavljene *Nove ricsoslovice iliriske*. U *Ričoslovju* autor izostavlja slovo-pis, uključuje devetu vrstu riječi – *Riči izvanredne* kojima se služimo da bismo oponašali životinje, razlikuje a-deklinacijski tip muškoga i srednjega roda čime je broj deklinacijskih obrazaca porastao s tri na četiri, izdvaja imenice koje imaju samo množinu, proširuje poglavlje o pridjevima, preciznije opisuje zbirne imenice, rabi različito gramatičko nazivlje, proširuje sintaktički i rječotvorni opis, uključuje leksički dio, primjere pisama na kraju gramatike zamjenjuje pjesmama itd. Na kraju, autorice zaključuju da bi se detaljnom usporedbom navedenih triju gramatika te rukopisnom gramatikom, koja je obrađena u posebnom poglavlju, mogao pratiti razvoj jezikoslovne misli Šime Starčevića.

U poglavlju *Šime Starčević – vjerski pisac* autorice analiziraju djela vjerske tematike

koja Starčević objavljuje u zrelim godinama života. Godine 1849. u tiskari Karletzky u Rijeci objavljuje *Katolicsansko pitalo Pastirim Duhovnim, i Roditeljim Kerstjanskim*, knjižicu od 40 stranica u obliku pitanja i odgovora. U posljednjem dijelu knjige navodi molitve za različite vjerske prigode te *Kratka pravila xivljenja kerstjanskoga*. Godinu dana kasnije autor u Zadru objavljuje svoje najpoznatije djelo duhovne tematike – *Homelije*. Riječ je o propovijedima podijeljenim u dvije knjige na ukupno 634 stranice u kojima Starčević nevoljko pristaje na ilirski pravopis da bi tiskao svoje djelo. Godine 1854. u Zagrebu objavljuje molitvenik od 286 stranica *Svagdanja pobožnost i prava izpovid kerstjanska*. U tiskari je Karletzky Starčević na sedam stranica objavio i *Razmishljanje sedam xalostih Blaxene Divice Marie koje se csini na gori Kalvari u Karlobagu* (1855). Autorice se osvrću i na Starčevićev rukopis koji se čuva u Senjskom biskupijskom arhivu. U 43 poglavlja autor nudi odgovore na pitanja koja se postavljaju, a proizlaze iz nevjerovanja, neznanja i ćutilnosti. Starčevićeva religiozna djela svjedoče o tome da je autor svoje osobne interese (jezikoslovni rad, zanimanje za književnost i gospodarstvo) podredio svojoj misijskoj ulozi te time pokazao snagu i veličinu duha, „koji je iznad svoga vremena” (str. 126).

U poglavlju *Članci u časopisima* autorice analiziraju tekstove koje je Starčević objavljivao u zadarskim novinama *Zora dalmatinska* i *Glasnik dalmatinski*. U *Zori dalmatinskoj* Starčevićevi tekstovi tematski obuhvaćaju aktualna jezična pitanja, vjerske teme te polemičke tekstove satiričke intonacije u obliku poslanica koje nisu potpisane. U velikom broju tekstova autor oštro napada zagrebački slovo-pis, a

jezikoslovni se savjeti često provlače i kroz tekstove društvenoga i duhovnoga karaktera. U *Glasniku dalmatinskom*, u kojem autor objavljuje i svoju gramatiku u nastavcima, smjenjuju se jezikoslovni i vjerski tekstovi „kao potvrda njegove predanosti pozivu svećenika i predanosti brizi za hrvatski jezik” (str. 145).

U poglavlju *Rukopisna ostavština Šime Starčevića* autorice predstavljaju rukopisi koji se čuva u Arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove u Zagrebu. Riječ je o dvama omotima s radnim naslovima *Jezičkoslovna djela* (u 9 svezaka) te *Vjerska djela* (u 7 svezaka). U prvom se omotu nalaze sljedeći rukopisi: *Csista Bekavica Iliricska Latinskim i Cirilianskim slovima upisana na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah; Bekavica Iliricska za Pucska Ucsilishta Harvatzke Kraine i Primorja; ABECEDA; (ABECEDA)*, kraća verzija trećega rukopisa bez teksta na omotnoj stranici; *(Matematika)*, udžbenik matematike bez naslovne stranice koji tematski ne pripada omotu *Jezičkoslovna djela; (Latinska gramatika)* s hrvatskim kao metajezikom, bez naslovne stranice te nekoliko početnih i završnih stranica; *(Hrvatska gramatika)* prazne naslovnice, bez nekoliko posljednjih stranica; *(Hrvatsko-njemački jezični priručnik)* bez naslovne stranice, prema slovcanoj paginaciji na dnu svake četvrte stranice nedostaju bar četiri stranice na početku; *(Hrvatsko-njemački jezični priručnik)* bez naslovne stranice, vjerojatno nedostaje nekoliko stranica na početku i na kraju. U drugom se omotu nalaze sljedeći rukopisi: *Svagdanja Poboxnost i Prava Izpovid Kerstjanska; Nauki Kerstjanski za Odrasliche, i vas Puk Katolicsanski; Svetopismene Bogocastja Zakona Dogodovshtine na Upotrebljenje Slavorodnih Uchilishtah Ilirickoga*

*Kraljevstva; Svetopismene Dogodovshtine Pravoga Bogoshtovja na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah; Uvod u Poznanje Temeljah Bogoshtovja na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah; Knjiga Shtivenja od Pravotvornosti i od Ljubavi Domovine na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah; Gercsko Odcipljenje, bez naslovne stranice, nepotpun. Autorice u potpoglavljima predstavljaju svih 16 svezaka. Svi su rukopisi pisani Starčevićevom grafijom bez diakritičkih znakova i štokavskom ikavicom Starčevićeve stilizacije. Velik je broj jezičnih značajki istovjetan onima u hrvatskoj gramatici: morfonološki pravopis, zanaglasnice i prednaglasnice pišu se odvojeno, G mn. imenica na *-ah* i *-ih*, itd. Tek je nekoliko rukopisa datirano. Budući da je riječ o više od 600 listova jezikoslovne i vjerske tematike, autorice, svjesne veličine rukopisne ostavštine, zaključuju da će „tek nakon višegodišnjih tinskih analiza moći /.../ utvrditi pravo mjesto ovih rukopisa u hrvatskoj filologiji” (str. 193).*

U posljednjem poglavlju *Šime Starčević – dva stoljeća poslije* autorice navode brojne autore koji su se bavili djelom Šime Starčevića te zaključuju: „Šime Starčević je zadužio hrvatsko jezikoslovlje, dao doprinos hrvatskoj vjersko-didaktičkoj i propovjedničkoj prozi, pokazao potrebu stalnoga vrednovanja priručničke literature te postao značajni čimbenik nacionalnoga i kulturnoga identiteta” (str. 198).

Knjiga *Šime Starčević – od riči do Ričoslova* pokazuje različita područja interesa „vrhunskoga jezikoslovca i predanoga svećenika koji je nadrastao svoje vrijeme” (str. 200) te otvara put daljnjim kroatističkim i interdisciplinarnim istraživanjima.